

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ.

Anonymi Viennensis descriptio urbis Athenarum, nebst den Briefen des Zygomas und Kabasilas, ein Beytrag zur Topographia von Athen, von Dr. Ludwig Ross.

Ἡ διὰ τὴν ἑλληνικὴν ἀρχαιολογίαν τοσοῦτον σπουδαία τεπογραφία τῶν Ἀθηνῶν περιεκαλύφθη καὶ αὐτὴ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τῆς δουλείας μὲ τὰ αὐτὰ σκότη τὰ ὅποια κατεσκίασαν ὅλην τὴν Ἑλλάδα ὑφ' ὅλας τὰς φάσεις της. Μετὰ τὴν ἀναγέννησιν τῶν γραμμάτων οἱ ξένοι καὶ ἔγχώριοι πεπανδευμένοι ἡσχολήθησαν ἐρευνῶντες τοὺς κλασικοὺς συγγραφεῖς, ἐσυμβούλευθησαν σπανίας τινὰς ἡκροτηριασμέριας ἐπιγραφὰς, καὶ συνέλεξαν τὰς πολλάκις βαναύσους καὶ τερατολόγους δημοτικὰς παραδόσεις ἐκ τοιαύτης ἀφετηρίας ὄρμώμενοι προσδιώρισαν σημεῖα τινὰ τῶν ὅποιων τὴν ταυτότητα ἐθεώρησαν ως ἀναμφισβήτητας ὅμοιογουμένην, καὶ ἐξ αὐτῶν ὡδηγήθησαν διὰ νὰ ὀνοματοθετήσουν καὶ τὰ λοιπὰ τῆς πόλεως μέρη. Ἀλλὰ τὰ διδόμενα ταῦτα εἶναι μέχρι τοῦδε ἀνεπαρκῆ καὶ τοσαῦται ἔμεινον περὶ πολλῶν τοπογραφικῶν εἰς Ἀθήνας ζητημάτων ἀμφιβολίαι, ὥστε καὶ αὐτὰ τ' ἀναμφισβήτητα θεωρούμενα σημεῖα ἐσχίτως ἡμφισβητήθησαν. Ἡ ἔννοια περικοπῆς συγγραφέως ἀρχαίου ἐξηγουμένη καὶ παραηγουμένη, διδεῖ συνεπείας ἀντιθέτους πολλάκις, αἱ ἐπιγραφαὶ ἡ τὰ γλυπτὰ τεκμήρια κείνται ἐπίσης βωβὶ ἐνώπιον τῶν ἐρευνητῶν, οἵτινες συνεχῶς αἰροῦνται τὰς παραδεξοτέρας ὑπο-

(ΤΟΜ. Γ'. ΦΥΛ. Α')

30.

θέσεις μόνον διότε είναι παράδοξοι.⁴ Αν ἐδυνάμεθα ν' ἀνατρέξωμεν τοὺς αἰώνας καὶ νὰ παρακολουθήσωμεν τὴν ισορίαν ἐκάστου μνημείου ὑπὸ τὰς διαφόρους περιστάσεις αἴτινες μετέβαλον τὴν δύναμιν τῶν Ἀθηνῶν, ἡ ἀν ἐλλείψει τουούτου ἀσφαλοῦς ὁδηγοῦ διὰ τοῦ σκότους τῶν αἰώνων εἴχομεν τὴν τύχην ν' ἀπαντῶμεν εἰς μεμακρυσμένα τοῦ παρελθόντος διαστήματα πληροφορίας τινὰς ἐξ ὧν νὰ δύναται ν' ἀπαρτισθῆ τῶν μεταβολῶν τῆς τύχης καὶ τοῦ ὄντος ἐκάστου μνημείου ἡ ἀλληλουχία, ἡ τοπογραφία τῶν Ἀθηνῶν δὲν ἥθελεν εἰσθαι πρόβλημα δύσλυτον. Ἀλλ' ἐκ τῶν ἀρχαίων οἱ μὲν πλεῖστοι περιέχουν ἀτελεῖς τινας καὶ ἀμφιβόλους εἰδήσεις, πρὸς ἄλλον γεγραμμένας σκοπὸν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πρὸς εἰδότας ἀποτεινομένας, καὶ μὴ περιεχούσας γνωρίσματα θετικὰ δι' ἡμᾶς ὁ δὲ Παυσανίας π. χ. ὅστις ἐπραγματεύθη τὴν τοπογραφίαν ἴδιαιτέρως, πολλὰ μὲν παρατρέχει, πολλὰ δὲ προσδιορίζει ἐκ τῶν τότε γνωστῶν καὶ σήμερον ἀγνώσων ὄρμώμενος, καὶ ἐν γένει δὲν ἔχει εἰς τὰς περιγραφάς του τὴν μαθηματικὴν ἔκείνην ἀκριβειαν ἥτις καθιστᾶ τόσον πολύτιμα τὰ τῶν νεωτέρων συγγράμματα. Μετ' αὐτὸν οἱ γυμνοῦντες τὴν Ἑλλάδα Ρωμαῖοι δὲν ἔκρινον εὐλογον νὰ περιγράψουν τὰ μνημεῖά της τὰ ὅποια ἥκροτηρίαζον. Ἐπὶ Βυζαντινῶν ἡ κλασικὴ Ἑλλὰς ἥτον ἀσημος ἐπαρχία, καὶ οἱ τότε συγγραφεῖς ἀναφέρουν τὰς Ἀθήνας ὡς ἐν παρόδῳ, χωρὶς τινος εἰδήσεως τοπογραφικῆς. Μέχρι δὲ τοῦ δεκάτου ἑβδόμου αἰώνος μετὰ Χριστὸν οὐδεμίᾳ σχεδὸν ἄλλη γίνεται μνεία τῆς τοπογραφίας τῶν Ἀθηνῶν, πλὴν ὑπὸ τοῦ Κυριακοῦ τοῦ ἐξ Ἀγκῶνος καὶ εἰς τὴν Τουρκογραικίαν τοῦ Μαρτίνου Κρουσίου, ἡ Κρευσίου, καθηγητοῦ τῆς Ἑλληνικῆς εἰς Τυμβίγγην, ὅστις κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ δεκάτου ἔκτου αἰώνος, (1584) ὠφελούμενος ἀπὸ τὰς διαπραγματεύσεις τὰς μεταξὺ τῶν διαμαρτυρουμένων τῆς Αὐγουστοβουργικῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Πατριάρχου τῆς Κωνσταντινούπολεως περὶ ἐνώσεως τῶν δύω ἐκκλησιῶν, ἀπεύθυνεν εἰς τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει πεπαιδευμένους ἀνταποκρί-

τάς του διαφόρους ἐρωτήσεις περὶ τῆς τότε τόσον ἀγνώστου καταστάσεως τῆς Ἑλλάδος, ὃστε ἀμφιβάλλετο ἂν ἐκτὸς τοῦ ὄντος ἐσώζετο τι ἀκόμη τῶν Ἀθηνῶν, καὶ ἔξεδωκε τὰς ἀποκριτικὰς αὐτῶν ἐπιστολὰς, ἐκ τῶν ὁποίων μία τοῦ Ζυγομαλᾶ καὶ μία τοῦ Καβασίλα περιέχουν μικρὰ τεμάχια περὶ τοπογραφίας τῶν Ἀθηνῶν. Μετ' αὐτοὺς αἱρχιστέραι πληροφορίαι περὶ Ἀθηνῶν εἶναι αἱ τοῦ Γιλλητιέρου (Guilletière), ἐκδόντος κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ δεκάτου ἑβδόμου αἰώνος τὰ ἀπομνημονεύματα τῆς ὀδοιπορίας τοῦ ἀδελφοῦ του, τῶν ὁποίων διαμφισθῆται ἡ γηησιότης, ἀποδιδομένων τῶν πληροφοριῶν τὰς ὁποίας δημοσιεύει εἰς διακοινώσεις ἐγγράφους τῶν ἐν Ἀθήναις τότε κατοικησάντων Ἰητουϊτῶν. Ἐκτοτε ἡ κατάστασις τῶν Ἑλληνικῶν ἀρχαιοτήτων ἐγένετο ἀντικείμενον συνεχῶν ἐπισκέψεων, περιγραφῶν ἡ ἔξηγήσεων. Ἀλλὰ ἡ πρὸ αὐτῶν ἐποχὴ μένει σκοτεινὴ πάντοτε, καὶ ἥθελεν εἰσθαι ἐπιθυμητὴ ἀκτίς τις ὅσον ἀμυδρὰ καὶ ἀν εἶναι ἐκ τοῦ μεσαιώνος ἦτις ἥθελε διευκρινίσει πωλλὰ ἐκ τῶν σήμερον ἀμφιβόλων. Τοιοῦτον εἶναι τὸ ἀπόσπασμα τὸ ὁποῖον ὁ Κ. Ῥὸς ἔξεδωκε.

Καθ' ἀς ὁ Ἰδιος ἐκδότης δίδει πληροφορίας περὶ τοῦ ἀποσπασματίου του, τὴν ὑπαρξίν αὐτοῦ ἔμαθεν ἀπὸ τὸν εἰς τὴν Ἑλλάδα παραδοῦντα τὴν ἐλληνικήν του ψυχὴν μέγαν Ο. Μόλλερον. Εἰς τὴν Αὐτοκρατορικὴν Βιβλιοθήκην τῆς Βιέννης ὑπάρχει κώδηξ χειρόγραφος εἰς τέταρτον, γεγραμμένος, ὡς φαίνεται, ὑπὸ διαφόρων κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 15 αἰώνος, περιέχων εἰς ἀνακόλουθον τάξιν διαφόρους θεολογικὰς πραγματείας καὶ ἄλλα διάφορα σύμμικτα, καὶ ἐγγεγραμμένος εἰς τὸν Κατάλογον τῶν χειρογράφων τῆς Βιβλιοθήκης; ὑπὸ τὸν τίτλον Codd. Théologicus, N. CCH. Τὸ προκείμενον τεμάχιον ὑπὸ τὴν ἐπιγραφήν· Τὰ θέατρα καὶ διδασκαλεῖα τῶν Ἀθηνῶν, κατέχει ἐπτὰ σελίδας τοῦ κώδηκος, ἀπὸ τῆς β.' σελίδος τοῦ φύλλου 29, μέχρι τῆς β.' τοῦ φύλλου 32. ἄνευ τινὸς προσειμίου, εἰσαγωγῆς ἡ σχολίου διευκρινίζοντος.

Ἐνταῦθα προτάττομεν ἀντίγραφον τοῦ τε ἀποσπάσματος τούτου καὶ τῶν δύο περικοπῶν τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ζυγομαλᾶ καὶ Καβασίλα ἐκ τῆς Τουρκογραϊκίας, περὶ ὧν ὥμιλήσαμεν ἀνωτέρω, ως ἀπαρτιζόντων τῶν τριῶν τούτων τεμαχίων δσας τοπογραφικὰς πληροφορίας περὶ Ἀθηνῶν ἔχομεν ἐκ τοῦ μεσαιώνος, καὶ μετὰ ταῦτα θέλομεν ἐπιφέρει τὰς περὶ αὐτῶν παρατηρήσεις καὶ τὰ συμπεράσματα, ὅσα ὁ ἐκδότης ἔξαγει.

A. ΑΝΩΝΥΜΟΤ ΕΚ ΒΙΕΝΝΗΣ ΠΕΡΙ-

ΓΡΑΦΗ ΑΘΗΝΩΝ.

Τὰ θέατρα καὶ διδασκαλεῖα τῶν Ἀθηνῶν.

1. Πρῶτον ἀκαδημία ἐν χωρίῳ τῶν βασιλικῶν δεύτερον, ἡ ἐλαιατικὴ εἰς τοὺς ἀμπελοκήπους τρίτον, τὸ τοῦ πλάτωνος διδασκαλεῖον εἰς τὸ παραδείσιον τέταρτον, τὸ τοῦ πολυζήλου ἐν ὅρει τῷ ἡμιτίῳ [γρ. ὑμητίῳ]· πέμπτον, τὸ τοῦ διοδώρου πλησίον τούτου.

2. Ἐκτὸς δὲ τῆς πόλεως ἔστι τὸ διδασκαλεῖον τοῦ Σωκράτους, ἐν φερετῇ κύκλῳ οἱ ἄνδρες καὶ οἱ ἄγεμοι ἴστορισμένοι κατὰ δύσιν δὲ τούτου ἵστανται τὰ παλάτια τοῦ θεμισοκλέους· καὶ πλησίον τούτων εἰσὶν οἱ λαμπροὶ οἶκοι τοῦ πολεμάρχου· ἵστανται δὲ ἀγάλματα τοῦ διὸς ἔγγιστα τούτων ἄντικρυς δὲ τούτων, ἔστι βωμὸς, εἰς δὲ ταφῆς ἀξιοῦνται οἱ παγκρατισταὶ [γρ. παγκρατιασταὶ] καὶ ὀλύμπιοι· ἐν φοιτῶντες οἱ ῥήτορες, τοὺς ἐπιταφίους λόγους ἀνεγείγωσκεν.

3. Κατὰ ἄρκτον δὲ τούτου, ὑπῆρχεν ἡ πρώτη ἀγορὰ τῆς πόλεως, εἰς ἣν ὁ ἀπόστολος Φίλιππος τὸν γραμματέα ἐβύθησεν [γρ. ἐβύθισεν]. ἐνθα διατηροῦνται οἱ λαμπροὶ

οῖκοι φυλῆς τῆς πανδιονίδος· κατὰ δὲ τὸ νότιον μέρος, ὑπῆρχε διδασκαλεῖον τῶν κυνικῶν φιλοσόφων· καὶ πλησίον τούτου τῶν τραγικῶν ἐκτὸς δὲ τῆς ἀκροπόλεως ὅλιγον πρὸς δύσιν, κατέκουν οἱ θαλαμ. (1) καὶ πλησίον τούτου ὑπῆρχε διδασκαλεῖον τοῦ Σοφοκλέους· καὶ πρὸς νότον τούτου ἵστατο ὁ ἄρειος πάγος· ἔνθα ὁ τοῦ Ποσειδῶνος νίδος Λυρόθιος [γρ. Ἀλιρρόθιος] ὑπὸ Ἀρεος ἐθανατώθη.

4. Κατὰ ἀνατολὰς δὲ τούτου ὑπῆρχον τὰ παλάτια Κλεονίδους [;] καὶ Μιλτιάδου· καὶ πλησίον τούτων ἀκμὴν ἴσταται διδασκαλεῖον λεγόμενον τοῦ Ἀριστοτέλους· ὑπερθε δὲ τούτου, ἴστανται δύο κλονες. Καὶ εἰς μὲν τὸν ἀνατολικὸν, ὑπῆρχε τὸ τῆς Ἀθηνᾶς ἄγαλμα· εἰς δὲ τὸν δυτικὸν, τοῦ Ποσειδῶνος· μέσον δὲ τούτων λέγουσιν εἶναι ποτὲ γοργόνης κεφαλὴν, ἔνδον κουβουκλείου σιδηροῦ· ἔστι δὲ καὶ ὠρολόγιον τῆς ἡμέρας μαρμαρίτικον.

5. Ἀντικρυς δὲ τούτου πρὸς μεσημβρίαν, ὑπῆρχε διδασκαλεῖον λεγόμενον τοῦ Ἀριστοφάνους· καὶ ἀνατολικὰ ἀκμὴν ἴσταται ὁ λύχνος τοῦ Δημοσθένους· πλησίον δὲ τούτου ἦν τότε καὶ τοῦ Θουκυδίδου οἰκημα, καὶ Σόλωνος, ἀγορά τε ἡ δευτέρα· καὶ ὁ οἶκος τοῦ ἀλκμαίονος· καὶ βαλανεῖον μέγιστον καὶ πρὸς νότον τούτου, ἡ μεγάλη ἀγορὰ τῆς πόλεως· καὶ τεμένη πλεῖστα ἀξιάγαστα ἐπὶ τῆς πύλης νότιδος· *Ἡς πρὸς τῆς φλιᾶς ἴστορηνται ἐννεακαΐδεκα ἄνδρες (2) τὸν ἔνα ἐδίωκεν, ἐκεῖ ὑπῆρχε καὶ τὸ βασιλικὸν λουτρὸν, ἐν ᾧ τὸν μέγαν βασίλειον διὰ πατάγων φοβεῖσαν ἡθέλησαν· ἔνθα καὶ ὁ τοῦ μνηστάρχου [;] οἶκος.

6. ἴσταται δὲ κατὰ ἀνατολὰς τούτου, καμάρα μεγίστη καὶ ωραία· εἰσὶ δὲ τὰ ὄνόματα Ἀδριανοῦ καὶ Θησέως· εὐρίσκεται δὲ ἔγδον τῆς αὐλῆς (3) με-

(1) Κενὸν διάστημα 10--12 στοιχίων.

(2) Ἐλλείπει σχεδὸν εἰς ὅλοκληρος στίχος.

(3) Κενὸν τινῶν λέξεων.

γίστη ἐτύγχανεν εἰς ἦν οἶκος βασιλικὸς ὑπῆρχε πλείστους κίοσιν ὑποκάτωθεν στηριζομένη· ὅστις ἐλεπτουργήθη πρὸς τῶν δύο καὶ δέκα βασιλέων τῶν τὴν ἄκραν οἰκοδομη-σάντων.

7. Πρὸς δὲ νότον τούτων ἔστιν οἶκος βασιλικὸς πλὴν ωραῖος· εἰς δὲν κατερχόμενος ὁ Δούξ κατὰ καιρὸν εἰς εὐω-χίαν ἐκινεῖτο· ἐκεῖ ἔστι καὶ ἡ νεάκρουνος [διορθ. ἐννεά-κρουνος] πηγὴ ἡ καλλιρρόη· εἰς ἦν λουόμενος ἀνήρχετο εἰς τέμενος τὸ τῆς Ἡρας λεγόμενον, καὶ προσηγόρισεν· νῦν δὲ μετεποιήθη εἰς ναὸν τῆς ὑπεραγίας θεοτόκου ὑπὸ τῶν εὐ-σεβῶν.

8. Κατὰ ἀνατολὰς δὲ τούτου ἔστι τὸ τῶν Ἀθηνῶν Θέα-τρου, κύκλῳ περιεχόμενον, ὧσεὶ μιλίου διάστημα, δύο εἰ-σόδους κεκτημένον βορεινὴ εἴσοδος πλουτεῖ, ἔτερον δὲ (1) νοτινὴ ἐπικέκτηται ἐκατὸν δὲ ζώναις ἐκοσμεῖτο κυκλοτε-ρῶς τὸ Θέατρον ἐκ μαρμάρου πεποιημέναις λευκοῦ, ἐν αἷς δὲ λαὸς καθεζόμενος ἐθεώρει τὸν ἀγωνιζόμενον καὶ τὴν πάλην.

9. Ἐκ τούτου οὖν εἰσερχόμενοι τὴν ἀνατολικὴν πύλην, εὐρίσκομεν ἄλλην ἀγορὰν, καὶ ἀγωγὸν ὕδατος δύο, οὕσπερ ὁ Ιούλιος Καῖσαρ Ἀθηναίοις χαριζόμενος κατεσκεύασε, καὶ ὕδωρ μήκοθεν τούτοις ἐκόμισεν. Ἔστι δὲ καὶ ἔτερος ἀγωγὸς κατὰ τὴν βόρειον πύλην φερόμενος, δὲν ὁ Θησεὺς ἐλεπτούργησε. Καὶ ταῦτα μετὰ τὴν τῆς πόλεως τῶν Ἀθη-νῶν τυρχνιδα ὡς φῆ ἦθις τε καὶ ἥρόδοτος, ὑπὸ δυοκαίδεκα βασιλέων ἐλεπτουργήθη. κέκρωψ δὲ φίψης μεγάλως ἐφα-δρυνε, ἐν ποικίλῃ δόξῃ ταῦτα ὡραΐσας· τὰ μὲν τείχη πρὸς ὑψος ἐγείρας τὸ δὲ ἔδαφος διαφόροις μαρμάροις καταστρώ-σας καὶ τὰ τεμένη ἔνδοθεν καὶ ἔξωθεν καταχρύσας [διορθ. καταχρυσώσας] ἀθήνας ταύτην ἐπωνόμασεν.

10. Εἰς γοῦν τὴν ἀκρόπολιν ἡμῶν εἰσερχομένων εὐρί-σκομεν ἔνα μικρὸν διδασκαλεῖον ὅπερ ὑπῆρχε τῶν μουσι-

(1) Δύο κενὰ, ἔκαστον ἐξ ἐνὸς σχεδὸν στίχου.

κῶν ὅπερ πυθαγόρας ὁ σάμιος συνεστήσατο. κατέναντι δὲ τούτου ἔστι παλάτιον μέγιστον· καὶ ὑποκάτωθεν τούτου [ἔστι παλάτιον μέγιστον· καὶ ὑποκάτωθεν τούτου ἵστανται πλεῦστοι] (1) λακῶν καὶ μαρμάρων πλουτεῖ, σὺν τῇ ὄροφῃ καὶ τοῖς τείχεσι πρὸς δὲ τὸ βόρειον κλει. [2.], ὑπῆρχε πᾶτι καγγελαρία ἐκ μαρμάρου καὶ κιόνων πεποιημένη λευκῶν, κατὰ νότον [γρ. νῶτον] δὲ ταύτης ὑπῆρχεν ἡ στοὰ ἐν ποικίλῳ ὥραιότητι περικεχρυσωμένη γύροθεν καὶ ἔξωθεν, καὶ λίθοις τιμίοις κεκοσμένη· διὰ ταύτην καὶ στοικοὶ φιλούσοφοι ἐλέγοντο οἱ ἐν ταύτῃ μαθητευθέντες ἀντικρὺς δὲ ταύτης, τὸ τῶν ἐπικουρείων ἥκμαζε διδασκαλεῖον.

11. Περὶ δέ γε τοῦ ναοῦ τῆς θεομήτορος, ὃν φκοδόμησαν ἀπολλῶς καὶ εὐλόγιος ἐπ' ὄνόματι ἀγνώστῳ θεῷ, ἔχει οὕτως· ἔστι ναὸς δρομικώτατος καὶ εὐρύχωρος εἰς μῆκος πολὺ ἐπεκτεινόμενος· καὶ τὰ τείχη τούτου ἐκ μαρμάρου πεποιημένα λευκοῦ, τετράγωνος δὲ ἡ τούτων θέσις καθέστηκε, πηλοῦ καὶ ἀσβέστου χωρίς· διὰ σιδήρου δὲ καὶ μολύβδου ὁ πᾶς τοῖχος ἀνεγέρται· ἐκτὸς δὲ τοῦ τοίχου, πλουτεῖ κίονας παμμεγέθεις, κυκλικῶς τὸν ναὸν περιέχοντας· μεταξὺ δὲ τῶν δύο κιόνων περιέχει πλαγίωσιν· πρὸς δὲ τῇ ὥραιᾳ πύλῃ καὶ τῷ ἄγιον βῆμα, ἀπερ εἰσὶ κατὰ λίβαν, καὶ θρασ. (2) τὴν τῶν κιόνων στάσιν ἐπικέκτηται μέχρι μὲν πολλοῦ προϊοῦσα εἰς ὕψος· κεφαλαὶ δὲ τῶν κιόνων κεκολαμμέναι διὰ γλυφῆς σιδήρου εἰς σχῆμα φοίνικος· εἰσὶ δὲ μεταπεποιημέναι· καὶ τούτων ὑπερθεν δοκοὶ, ἐκ μαρμάρου πεποιημένοι [γρ.—αι] λευκοῦ τοῖς τείχεσι καὶ τῷ τείχει προσκολλώμενοι [γρ.—αι], πλάκις κεκολαμμένας ὑπεράνωθεν ἔχοντες [γρ.—ἔχουσαι], καὶ εἰς ὄροφῆς ὄμοιωμα, ἡ τούτων ἐπιφαίνεται κύρτωσις· στηρίζεται δὲ ὑπὸ τῶν κιόνων καὶ τοῖχος ὥραιότατος.

(1) Εἰς καὶ ἡμίσυς στίχος ἐξαλειφθεὶς ὀλοκλήρως ἀνεπληρώθη ἀνεπιηδείως μὲ μελανοτέραν μελάνην ἀλλὰ μὲ τὸ ἴδιων γράψιμον.

(2) Κενὸν ἐνὸς στίχου περίπου.

Β'. Ἀπόσπασμα ἐπιστολῆς τοῦ Θεοδοσίου Ζυγομάλᾶ, πρωτογονοταρίου τῆς μεγάλης ἐκκλησίας εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὸς τὸν Μαοτῖνον Κρούσιον.

(Τουρκογραϊκία Βιβλ. Ζ'. ἐπιστ. 10.)

— *Ai γὰρ Ἀθῆναι, ἃς πολλάκις ἴδον [Ναύπλοιος γάρ εἰμὶ, Πελοποννήσιος, ἢ πλησίον Ἀθηνῶν κεῖται], αὐτάς τε διηθθον, ἀκριβῶς φιλοπραγμονήσας πάντα· τὸν τε ἄρειον πάγον, τὰς ποτὲ ἀκαδημίας, τὰ ἀριστοτέλους, τὸ Πάνθεον· οἰκοδομὴν νικῶσαν πάσας οἰκοδομάς· γλυπτῶς ἔκτὸς διὰ πάσης τῆς οἰκοδομῆς ἔχουσαν τὰς ιστορίας Ἑλλήνων· καὶ ταῦτα τὰς θείας· καὶ μετὰ τῶν ἄλλων, ἐπάνω τῆς μεγάλης πύλης ὑππους δύο φρυασσομένους ἀνδρομέαν εἰς σάρκα, τὸ δοκεῖν ἐμψύχους; οὓς, λέγεται, ὅτι ἐλάξευσε πραξιτέλης· καὶ ἔτειν ἰδεῖν διηκνουμένην καὶ λίθῳ τὴν ἀρετήν· θεάσασθαι τε καὶ ἄλλα θαύματας ἄξια. Οὐ λέγω τὸν βουνὸν τὸν ναταντικρὺ βοτάνην πᾶσαν [εἰπεῖν ιατρέας ὑπάσης πρόξενον] ἐμπεριέχοντα· δὸν κῆπον Ἀδώνιδος ὀνομάζω· ἢ ἀέρων εὔπνειαν, ἢ ὑδάτων πότιμον, ἢ ἀγαθῶν ἄλλων· ἐξ ὧν συμβαίνει, τοὺς νῦν Ἀθηναίους, ἥδη βαρβαρωθέντας, φύσει μνήμονας καὶ εὐφώνους εἶναι· μέλεσι διαφόροις θέλγειν, ως Σειρήνων μέλη, τοὺς ἀκούοντας. Οὓς εἴηγε Ὁρφεὺς [ὅς θῆρας καὶ λίθους ἐλέγετο θέλγειν], ἢ Μηθυμναῖος Τέρπανδρος, ἢ Μαρσύας [ὅς ἀντήρισεν Ἀπόλλωνι] ἡκουσσε, φύσει τὴν τέχνην νικῶντας ἐξεπλάγησαν καὶ τοὺς αὐλοὺς ἔρριψαν ἀν, καὶ καλάμους συνέτριψαν. Ἀλλὰ τί τῶν Ἀθηνῶν μνησθεὶς, μικρολογῶ· δέρμα λειφθείσας τοῦ πάλαι ποτὲ ζώου [1]; *Ai* ἀληθεῖς Ἀθῆναι αὐτοῦ γῦν εἰσὶν, ως ἀκούομεν κ.τ.έ.*

[‘Η ἐπιστολὴ μηνολογεῖται· Ἀνθεστηριῶνος ιὲ, ζπδ’ ἀπὸ τῆς κτίσεως τοῦ παντὸς=15 Νοεμβρίου 1575].

Γ.' Ἀπόσπασμα ἐπιστολῆς τοῦ Συμεῶνος
Καβασίλα πρὸς τὸν αὐτὸν Κρούσιον.

(Τουρκογραϊκά Βιβλ. Ζ.' ἐπιστ. 18.)

— — Πάλαι μὲν τὸ τῶν Ἀθηνῶν ἄστυ τρίπλοκον ἦν, καὶ ἄπαν οἰκούμενον. Νῦν δὲ, τὸ μὲν ἐσώτερον [ὅπερ Ἀκρόπολις· ἐν φῷ καὶ ναὸς τῷ ἀγνώστῳ θεῷ] ἄπαν ὑπὸ μόνων Ἰσμαηλιτῶν οἰκούμενον. Τὸ δὲ ἔκτὸς [τὸ ἀναμεταξὺ φημὶ] ὅλον ὑπὸ τῶν χριστιανῶν. Τοῦ δὲ ἐξωτέρου [ἐν φῷ καὶ βασίλειον διὰ μαρμάρων καὶ κιόνων μεγίστων· ἐφ’ ὧν τῆς πύλης ἐπιγέγραπται μονόστιχον καὶ ἔτι σωζόμενον.

Αἱ δὲ εἰσ’ Ἀθῆναι, Θησέως ἡ πρὶν πόλις· τὸ τρίτον, οἰκούμενον. “Ολον δὲ, ἐν ὅσῳ οἱ ἀνθρωποι ὄντες τυγχάνουσιν [ἔξ ὁν [2] ἄνδρες, τὸν ἀριθμὸν χιλιάδες δώδεκα] ἀφ’ ἔξ ἡ ἐπτὰ μιλίων περιεχόμενον.

Περὶ δὲ τῶν διαλέκτων, τί ἀν καὶ εἴποιμι· πολλῶν οὐσῶν, καὶ διαφόρων, ὑπὲρ τῶν ἐβδομήκοντα; Τούτων δὲ ἀπασῶν, ἡ τῶν Ἀθηναίων χειρίστη. Βουλόμενοι γὰρ εἰπεῖν, ἵδον πίστις, ὑπήνη, καὶ Ἐλλήνων δικαιοσύνη. Λέγουσιν ἀντὶ τούτων, ἐπὰ πίστι, ἐπὰ σολὴ, ἐπὰ Ρωμήικη κρίσι. Καὶ ἀντὶ τοῦ σὺν, σοῦ καὶ πορεύουν, σοῦγε· καὶ λύτραν, λούτραν. Οὓς οἱ τὴν Ἐλλάδα οἰκοῦντες, καλλῶς τὰ πολλὰ φθεγγόμενοι, βαρβάρους τοπαράπαν ἀποκεκλήκασι, τούτους βδελυττόμενοι· ὥστε πεπονθένται τοῖς πάλαι κατὰ διάμετρον.

‘Η ἐπιστολὴ μηνολογεῖται· ἐν πατριαρχείῳ τοῦ Βυζαντίου. Συμιὼν Καβασίλας, ἐκ πόλεως Ἀκαρνανίας τῆς

Ἐλλάδος. Ἐλαφηβολιῶνος γ' ἐπὶ δέκα = 13 Φεβρουαρίου 1578.

Τὴν ἀμάθειαν τοῦ ἀνωνύμου συγγραφέως τοῦ πρώτου τεμαχίου ἐλέγχει ἑκάστη του λέξις. Ὁ σκοπός του δὲν ἥτον ἀναμφιβόλως νὰ παραδώσῃ εἰς τοὺς μεταγενεστέρους τὰς τοπογραφικάς του ἰδέας. Ἰσως ἥτον μαθητοῦ τυνος αὐτοσχέδια ἀπομνημονεύματα τῶν τεραστίων διηγημάτων ὅσα ἤκουσεν ἀπὸ τὸν διδάσκαλόν του περὶ τῶν εἰσέτι σωζομένων ἀρχαίων μνημείων τῶν Ἀθηνῶν, ἢ διδασκάλου σύνθεσις πρὸς ὁδηγίαν τῶν μαθητῶν του, ἀνεπιτηδείως ἀντιγραφεῖσα ἀπὸ ἕνα τούτων, ώς τοῦτο δηλοῦται ἀπὸ τὴν ἀνεπιτυχῆ ἀναπλήρωσιν τοῦ §. 10. Ἄλλὰ σπουδαιοτέρα εἶναι ἡ ἔρευνα περὶ τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν τὸ τεμάχιον τοῦτο ἐγράφη.

Ἀμυδράν τινα νύξιν αὐτῆς δίδει ἡ περίστασις ὅτι ἀμέσως μετὰ τὸ τοπογραφικὸν τοῦτο τεμάχιον ἐπεται εἰς τὸν αὐτὸν κώδηκα, καὶ ἀρχόμενον ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ φύλλου εἰς τὸ ὄποιον λίγης ἐκεῖνο, ἀλλ' ἀπὸ ἄλλην γεγραμμένον χειρι, ἐπίγραμμα περὶ Ἀρσενίου τοῦ Μονεμβασίας, τοῦ πεπαιδευμένου ἀρχιεπισκόπου, ὃστις ἤκμασε κατὰ τὰ τέλη τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰώνος. Ἐκ τούτου δυνάμεθα νὰ συπεράνωμεν ὅτι ὁ ἡμέτερος ἀνώνυμος δὲν εἶναι μεταγενέστερος τοῦ ἐπισκόπου ἐκείνου. Ἄλλ' ἔτι θετικώτερον δύναται νὰ προσδιορισθῇ ἡ ἐποχὴ καθ' ἣν ἐγράφη ἡ προκειμένη πραγματεία ἐκ τοῦ 7. παραγράφου αὐτῆς, ὅπου γίνεται λόγος περὶ δουκῶν.

Ἄρκει ν' ἀναπολήσωμεν εἰς τὴν μνήμην μας ὅτι μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τοὺς Φράγκους κατὰ τὸ 1204, διανεμηθεισῶν τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ κράτους μεταξὺ τῶν νικητῶν, ἡ Ἀττικὴ καὶ ἡ Βοιωτία ἐκληρώθη εἰς τὸν Βουργανύδιον εὐγενῆ Ὁθωνα Δελαρὸς, λαβόντα τὸν τίτλον μέγας πριμακύριος, μέγας κύριος, μέγας κύρ. Ὁ Ὁθων υἱὸς ὑπέβαλε τὰς ἐπαρχίας του ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ Βογιακίου, Μαρκυράφου τοῦ Μονφεράτου, βα-

σιλεύοντος τῆς Θεσσαλονίκης, ὅστις μετὰ ταῦτα μετεβίβασε τὴν κυριαρχίαν ταύτην εἰς τὸν ἡγεμόνα τοῦ Μωρέως Γουϊλέλμον τὸν Σαμπλίτην. Ὁ νιὸς καὶ διάδοχος τοῦ Ὀθωνος, ὁ μέγας κύριος Γουϊλέλμος Δελαρὸς, διενεχθεὶς πρὸς Γοττοφρέδον τὸν Βιλλαρδουΐνον, τότε ἡγεμόνα τοῦ Μωρέως, ἀπευθύνθη πρὸς τὸν Βασιλέα τῆς Γαλλίας, Λουδοβίκον τὸν ἄγιον, καὶ οὕτως ὠνόμασεν αὐτὸν κατὰ τὰ 1259 δοῦκα τῶν Ἀθηνῶν.

Τὸν Γουϊλέλμον διεδέχθη ὁ Γούνης Δελαρὸς, ὅστις ἀπέθανε κατὰ τὸ τέλος τοῦ ιγ' αἰῶνος, ἔσχατος τῆς γεννεᾶς του· μετ' αὐτὸν δὲ διωρίσθη Δοὺξ ὁ ἀνεψιός του Οὐάλτερος ἐκ Βριένης, ἀλλ' αὐτὸς ἐφονεύθη εἰς τὰ 1309 κατὰ τὸν Βοιωτικὸν Κηφισσὸν μαχόμενος κατὰ τοῦ λόχου τῶν Καταλονίων. Ωἱ νικηταὶ ὠνόμασαν Δούκα ἑνα ἐκ τῶν αἰχμαλώτων των, τὸν Ῥογέρον Δεσλὼ, ὑπετάγησαν δὲ μετὰ ταῦτα, κατὰ τῷ 1326 εἰς τὴν κυριαρχίαν τοῦ βασιλέως τῆς Νεαπόλεως, καὶ παρέμεινον ἀπὸ Νεαπολιτανοὺς διοικούμενοι μέχρι τοῦ τελευταίου τετάρτου τοῦ αὐτοῦ αἰῶνος, ὅτε ὁ Φλωρεντῖνος Νέριος Ἀκκιαγιουόλης κατώρθωσε νὰ γίνη Δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν. Παράμεινε δὲ τὸ δουκάτον εἰς τὴν οἰκογένειάν του μέχρις ὅτου κατὰ τὰ 1456 οἱ Τούρκοι κατέκτησαν τὰς Ἀθήνας.

Ἐκ τῆς ἐκθέσεως τοῦ ἀνωνύμου γίνεται δῆλον, ὅτι οὗτος οὐ μόνον προγενέστερος δὲν ἦτον τῶν Δουκῶν, ἀλλὰ καὶ μεταγενέστερος αὐτῶν. Εἰς τὸν 7ον παράγραφον διηγεῖται ὅτι μεταξὺ τοῦ Ὀλυμπίου καὶ τῆς Καλλιρρόης “ἐστὶ οἶκος βασιλικὸς εἰς ὃν κατερχόμενος ὁ δοὺξ κατὰ καιρὸν εἰς εὐωχίαν ἐκινεῖτο.” Καὶ ὁ παρατατικὸς δὲ οὗτος καὶ κατὰ μέρος καὶ αἱ λέξεις “κατὰ καιρὸν, ἀποδεικνύοντες ὅτι τῶν περιγραφομένων εἶχε παρέλθει ὁ καιρὸς, καὶ ἐπομένως καὶ ἡ τῶν Δουκῶν ἐποχή. Πρὸς περισσότεραν δὲ ἐπιβεβαίωσιν τούτου ἡς παρατηρηθῆ τὸ ἐπίλοιπον μέρος τοῦ αὐτοῦ παραγράφου, ὅπου διηγεῖται ὅτι “ἐκεῖ ἐστὶ καὶ ἡ νεάκρουνος πηγὴ καὶ καλλιρρόη, εἰς ἣν λουόμενος (ὁ δοὺξ) ἀνήρχετο εἰς τέμενος τὸ τῆς ἥρας λεγό-

μενον, καὶ προσηγέτο, νῦν δὲ μετεποιήθη εἰς ναὸν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου ὑπὸ τῶν εὐσεβῶν.” Ἀφ' ἐνὸς οἱ παρατατικοὶ εἶναι καὶ ἐνταῦθα δείγματα ὅτι πρόκειται περὶ ἐποχῆς παρελειληθυίας· ἀφ' ἑτέρου δὲ αἱ λέξεις νῦν δὲ ἀποδεικνύουσαν σαφέστατα ὅτι γίνεται διάκρισις μεταξὺ τοῦ καιροῦ τῶν Δουκῶν καὶ τοῦ καθ' ὃν ἡ πραγματεία ἐγράφετο. “Οτι δὲ τὸ τέμενος εἰς τὸ ὄποιον ὁ Δοὺξ, (ὅστις ἦτον καθολικὸς) προσηγέτο (1), μετεποιήθη νῦν ὑπὸ τῶν εὐσεβῶν εἰς ναὸν τῆς Θεοτόκου, δὲν δύναται νὰ ἔξηγηθῇ ἄλλως, εἰμὶ δὲ οἱ ὄρθοδοξοὶ ἀπὸ καθολικὴν μετέβαλον αὐτὸν εἰς ἐκκλησίαν ἀνατολικὴν, ὅταν ἔπαιναν οἱ Δοῦκες ἔχοντες εἰς αὐτὸν ἔξουσίαν.

Ἐκ τούτων πάντων φαίνεται σχεδὸν βέβαιον ὅτι ἡ προκειμένη πραγματεία ἐγράφη μετὰ τὴν ἐποχὴν τῶν δουκῶν, ἥτιοι μετὰ τὰ 1456. ἀλλὰ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῇ ως πολὺ μεταγενεστέρα τῆς δουλώσεως τῶν Ἀθηνῶν, πρῶτον διότι ἀναφέρει τοὺς δοῦκας συνεχῶς χωρὶς ν' ἀναφέρῃ διόλου τοὺς Ὀθωμανοὺς, δεύτερον διότι ἀναφέρει τὸν Παρθιῶνα ως ἐκκλησίαν χριστιανικὴν, ἐν ᾧ εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ κατὰ τὰ 1459 αὐτοπροσώπως ἐπισκεφθεὶς τὰς Ἀθήνας, καὶ κατ' ἀρχὰς φιλάνθρωπος καὶ ἥπιος δειχθεὶς πρὸς τὸν Χριστιανὸν Μωάμεθ ὁ β., ὅταν ἀνεκάλυψε συνομωσίαν ἐναντίον τοῦ καὶ ὑπὲρ τοῦ ἐκθρονισθέντος Δουκὸς Φραγκίσκου σκευωρηθεῖσαν, παρωργίσθη κατὰ τῶν Ἑλλήνων, καὶ τοῖς ἀφήρεσε καὶ τὸν ναὸν τοῦτον μεταβαλὼν αὐτὸν εἰς Μωαμεθανικὸν προσκυνητήριον. Δυ-

(1) Τὸ τέμενος τοῦτο τὸ ὄποιον ὁ ἀνώνυμος καλεῖ τῆς ἥρας, ἥτον ἀναμφιβόλως ὁ κομψὸς Ἰωνικὸς ναὸς, ὁ τοῦ Τριπτολέμου νομιζόμενος ἐπὶ τῆς Καλλιφρόνης, ὅστις μετεποιήθη εἰς ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας. Ο Μαρκέζος Νοῦντέλος, διαβάς κατὰ τὸ 1674 διὰ τῶν Ἀθηνῶν, καὶ ἀπὸ θεοβλαβῆ κινούμενος ζῆλον, ἡθέλησε νὰ ἀναγνωσθῇ εἰς εἰς αὐτὸν καθολικὴ λειτουργεία· ἔκτοτε οἱ ὄρθοδοξοὶ τὸν ἐθεώρησαν ως βεβηλωθέντα, καὶ εἰς τὸν βαρβάρους ἐκείνους τῆς δεισιδαιμονίας χρόνους τὸν ἔγκατέλιπον καὶ ἐρημώθη. Κατὰ τὰ 1771 τέλος ἐκρημνίσθη καὶ ἡ ὄλη του ἔχρησίμευσέν εἰς τὴν περιτείχισιν τῶν Ἀθηνῶν.

νάμεθα ἐπομένως νὰ ἔκλαβωμεν ὅτι τὸ τεμάχιόν μας ἐγράφη ἐντὸς τῶν δέκα πρώτων ἑτῶν μετὰ τὴν ἄλωσιν τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ τοὺς Τούρκους, καὶ οὕτως ὁ συγγραφεὺς αὐτοῦ εἶναι σύγχρονος καὶ τοῦ Μονεμβασίας Ἀρσενίου.

Ἄλλ' ἀς ἔξετάσωμεν τι ἔξαγομεν περὶ τῆς τότε τοπογραφικῆς καταστάσεως τῶν Ἀθηνῶν ἐκ τῶν τριῶν τούτων τεμαχίων, τῶν ὅποιων ἡ ἐποχὴ εἶναι μετὰ τὰ μέσα τοῦ δεκάτου ἔκτου αἰώνος.

Ο ἀνώνυμος ὄνομάζει ὄλα τὰ σωζόμενα λείψανα τῶν ἀρχαίων μνημείων θέατρα καὶ διδασκαλεῖα, ως καὶ τὴν σήμερον ἀκόμη πολλὰ ἐρείπια καλούνται κακωνύμως δασκαλεῖα, διότι ἐκ παραδόσεως διατάχει ὁ ἀμαθῆς λαὸς μεγάλην τὴν περὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς πολυτελείας περὶ τὰ θεατρικὰ τῶν ἀρχαίων ἰδέαν. Ἀρχόμενος δὲ περιγράφει τὰς ἔκτος τῆς πόλεως ἀξιολόγους θέσεις, ἐπαριθμῶν πέντε διδασκαλεῖα. Τὸ πρῶτον εἶναι ἡ Ἀκαδημία ἡ οἵτις, ως γνωστὸν, διατηρεῖ ἀκόμη τὸ ἀρχαῖον τῆς ὄνομας τὴν θέλει δὲ εἰς τὸ βασιλικὰ, ἵσως τὰ σήμερον σεπόλια. Δεύτερον ὀνόμαζει τὴν ἐλαιαστικὴν ἀκαδημίαν, εἰς τοὺς ἀμπελοκήπους. Ἐκ τούτου φαίνεται ὅτι εἰς τοὺς ἀμπελοκήπους ἐσώζετο τότε ἵσως μνημεῖόν τι, ἀν ἄλλως ἐννοῦ μνημεῖον, καὶ δχι μόνον θέσιν. Ἄλλα τὴν ἐπωνυμίαν τῆς ἐλαιαστικῆς ἀκαδημίας [ἡτις εἶναι ἡ τοῦ Παρμενίδου σχολὴ, ἐντελῶς ξένη πρὸς τὰς Ἀθήνας] παρήγαγε πιθανῶς ἀπὸ τὰς ἐλαίας τοῦ χωρίου ἐκείνου, ἐφαρμόσας τὸ ὄνομα τούτο εἰς συγκεχυμένας τινὰς ἱστορικὰς ἀναμνήσεις του. Μετὰ ταῦτα ὄμιλει περὶ τοῦ διδασκαλείου τοῦ Πλάτωνος εἰς τὸ Παραδείσιον, ἵσως περὶ τῆς θέσεως τοῦ μοναστηρίου τῶν ἀσωμάτων, ἡ ἵσως πλησιέστερον ἐννοεῖ τὸ Δύκειον εἴστινας κήπους [τὸν τοῦ Ριζάρη] ὃπου περίπου ἐκείντοιο οἱ πλάτανοι ἵτινες ἀναφέρονται εἰς τὸν Φαῖδρον δοτ Πλάτωνος, καὶ ὃπου γειτνιάζει μέρος της ἀκόμη καὶ σήμερον δασκαλείο καλούμενον; Τί δὲ εἶναι τὰ διδασκαλεῖα τοῦ Πολυζήλου καὶ τοῦ Διοδώρου μένει ἀκατανόητον.

Μετὰ ταῦτα εἰσέρχεται εἰς τὴν πόλιν, καὶ ἀναφέρει τὸν

πύργον τοῦ Κυρρήστου, ἀλλὰ τὸν ὄνομάζει διδασκαλεῖον τοῦ Σωκράτους. Κατὰ δύσιν αὐτοῦ θέτει τὰ παλάτια τοῦ Θεμιστοκλέους, πιθανῶς τὴν λεγομένην πύλιν τῆς ἀγορᾶς ἢ κατ' ἄλλους στοὰν τῆς ἀρχηγέτιδος Ἀθηνᾶς· πληπίον ὅδε αὐτῶν ἔκειντο [εἰσὶν] οἱ λαμπροὶ οἴκοι τοῦ πολεμάρχου· ἢ ἐνοεῖ τὸν Καταλάνιον στρατιωτικὸν διοικητὴν, ἢ ἐξελληνίζει τὸν τοῦρκον Βοεβόδαν, καὶ ὄνομάζει πιθανῶς μὲ τὸ ὄνομα τοῦτο τὴν λαμπρὰν κορινθιακὴν στοὰν τοῦ Γυμνασίου τοῦ Ἀνδριανοῦ, τὴν δύοιαν καὶ ὁ Γουϊλετιέρος ἐγνώρισεν ἀπὸ τὸ ὄνομα παλάτι τοῦ Θεμιστοκλέους, ἀλλ᾽ ἐξηγεῖ βουλευτήριον τῶν πεντακοσίων. Κατ' αὐτὸ τὸ μέρος ἦτον τῷ ὄντι πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως; κατοικία τοῦ Τούρπου βοεβόδου.⁷ Εγκιστα τούτων ἵστανται τὰ ἀγάλματα τοῦ Διός· ἵστως ὄνομάζει οὕτω τὰ δύω πρὸς τὸ Θησεῖον μετὰ τὴν ἐπανάστασιν ἀνευρεθέντα κολοσσαῖα ἀγάλματα· τὰ ὄποια ὁ Κ. 'Ραοὺλ 'Ροσέτιος ὠνόμασε τῶν ἐπωνύμων, καὶ τὰ ὄποια τότε, φαίνεται, ἵστανται τοῦ ἀκόμη δρθὰ, καὶ ἵστως ἦσαν τὸν ἀριθμὸν περισσότερα, ὥστε νὰ φθάνουν ἔγγιστα τα τῶν οἰκων τοῦ Πολεμάρχου ὄμολογοῦμεν μὲ δλον τοῦτο ὅτι ἡ ταυτότης αὗτη τῶν ἀγαλμάτων τοῦ Διός τοῦ ἀνωνύμου μα; μὲ τὰ τῶν ἐπωνύμων, τὰ ὄποια πολὺ ἀπειχον τοῦ νὰ εἶναι ἔγγιστα τῆς κορινθιακῆς στοᾶς, δὲν μᾶς φαίνεται τόσον πρόδηλος, ὅσον εἰς τὸν Κ. 'Ρὸσς, ως ἐπίσης καὶ ἡ ὑπόθεσίς του περὶ τοῦ ἀμέσως μετὰ ταῦτα ἀναφερομένου βωμοῦ ὅτι εἶναι ὁ ναὸς τοῦ Θησέως, ἢ, ως τὸν ὄνομάζει, τοῦ Ἀρεως· οὐ μόνον ἀμφιβάλλομεν ἀν ἥθελεν ὄνομάσει τὸν ναὸν βωμὸν, ἀλλὰ φρονοῦμεν ἀκόμη ὅτι ἡ διαβεβαίωσίς του ὅτι ἐφοίτων ἐκεῖ οἱ ῥήτορες, αἰνίττεται μᾶλλον γυμνάσιόν τι ἢ ἄλλο τοιοῦτο κατάστημα· ἐκ δὲ τῆς περιστάσεως ὅτι εἰς τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο δὲν δίδει ὁ ἀνώνυμος τὸ ὄνομα Ναοῦ τοῦ Θησέως πορίζεται ὁ κύριος 'Ρὸσς νέα ἐπιχειρήματα διὰ τὸ προσφιλὲς θέμα του ὅτι ὁ ναὸς οὗτος εἶναι δψιώνυμος, καὶ ὅτι ἡ ἐπωνυμία του δύναται γὰρ διαμφισβητηθῆναι πρὸς ἄρκτον τούτων

Θέτει τὴν πρώτην ἀγορὰν, ὅπου ὁ ἀπόσολος Φιλίππος ἐβύθισε τὸν γραμματέα. Η ἀρχαία ἀγορὰ λέγει ὁ Κ. 'Ρὸς συμπίπτει μὲ τὴν νέαν, καὶ ἐκεῖ εἶναι καὶ τοῦ ἄγ. Φιλίππου ναὸς, περὶ τοῦ ὁποίου σώζεται καὶ εἰς τοὺς νέους Ἀθηναίους ἡ παράδοσις τὴν ὁποίαν ὁ ἀνώνυμος ἀναφέρει. 'Αλλ' ὁ ναὸς καὶ ἡ ἀγορὰ δὲν εἶναι πρὸς ἄρκτον τοῦ Θησείου ως ὁ Κ. 'Ρὸς, ἐξέλαβεν, ἀλλὰ δὲ μᾶλλον πρὸς ἀνατολὰς, ὥστε καὶ ἐκ τούτου ἀντὶ νὰ πεισθῶμεν κατὰ τὸν ἐκδότην, ἐπιμένομεν μᾶλλον εἰς τὴν ἀμφιβολίαν μας ἀν τ' ἀγάλματοῦ Διὸς εἶναι τὰ τῶν ἐπωνύμων, καὶ ἀν ὁ βωμὸς εἶναι τὸ Θησεῖον. Εἰς τὸ αὐτὸ μέρος ὑπῆρχον ναοὶ λαμπροὶ τῆς Πανδιονίδος φυλῆς, ἵσως χοραγικόν τι μνημείον τῆς φυλῆς ἐκείνης, ως ἐσχάτως ἀκμῆ ἐσώζοντο κατ' ἐκεῖνα τὰ μέρη τῆς πόλεως διάφοροι ἀγωνιστικαὶ ἐπιγραφαί. 'Εκεῖθεν μεταβαίνει νοτιωτέρως ὅπου ὑπάρχει διδασκαλεῖον τῶν κυνικῶν φιλοσόφων, καὶ πλησίον αὐτοῦ τῶν τραγικῶν. 'Εννοεῖ μὲ τοῦτο τὸν Μελιτέων οἰκον ὅπου κατὰ τὸν Ἡσύχιον οἱ τραγῳδοὶ ἐμελέτων; τοῦτο εἶναι πιθανὸν, διότι ἡ Μελίτη τῷ ὄντι κεῖται κατὰ τὰ μέρη καὶ μεσημβρινῶς τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἀγίου Φιλίππου ἡ πρέπει, κατὰ τὸν ἐκδότην νὰ θεωρήσωμεν τὰς λέξεις τοῦ ἀνωνύμου ως ἀναφερομένας εἰς τὸ θέατρον τοῦ Ἀγρίππα τὸ ὁποῖον ἀναφέρει μόνος ὁ Φιλόστρατος [β'. αἰῶνα μ. χ.] κατὰ τὸν ἔνδον κεραμικόν; Τέλος τὰ δύο ταῦτα οἰκοδομήματα δὲν εἶναι ἄρα ἐν καὶ τὸ αὐτὸ, καὶ ἵσως αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ ἱερὸν τοῦ μελπομένου Διονύσου εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Πολυτίωνος, περὶ οὐ ἀναφέρει ὁ Παυσανίας.

'Εντὸς τῆς ἀκροπόλεως πρὸς δύσιν κατώκουν ἵσως οἱ Θαλαμηπόλοι τοῦ δουκός πλησίον ἥτον τὸ διδασκαλεῖον τοῦ Σοφοκλέους, καὶ μεσημβρινῶς αὐτοῦ ὁ Ἀρειος Πάγος. ὥστε ἡ πρέπει νὰ ἐκληφθῇ ὅτι τὸ ὑποτιθέμενον διδασκαλεῖον τοῦ Σοφοκλέους ἐκείτο πρὸς ἄρκτον, ἡ ὅτι Ἀρειον Πάγον καλεῖ τὸ Μουσεῖον ἡ μᾶλλον τὴν Πνύκα, ἥτις ἐπὶ πολὺ ἐκαλεῖτο οὕτω παρὰ τῶν ἀμαθῶν.

Ανατολικῶς τούτου ἦσαν τὰ παλάτια τοῦ Κλεονίδους καὶ Μιλτιάδου, προφανῶς τὸ θέατρον τοῦ Ἡρώδου, καὶ περὶ αὐτὸ ἀκμὴν [1] ἵσταται διδασκαλεῖον λεγόμενον τοῦ Ἀριστοτέλους, τὸ ὅποιον, ως ἐκ τῆς περιγραφῆς του φαίνεται, εἶναι αὐτὸ τοῦ Βάκχου τὸ θέατρον, μὲ τὰς δύω στήλας του καὶ τὸ ὁρολόγιόν του, καὶ μὲ τὴν παράδοσιν περὶ τῆς κεφαλῆς τῆς γοργόνος, ἥτις ἦτον εἰς τὸ τεῖχος τῆς Ἀκροπόλεως κατὰ τὸν Παυσανίαν. Τὸ δονομα διδασκαλεῖον Ἀριστοτέλους εἶναι ἄρα γε ἀμυδρὰ ἀνάμνησις ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης ἦτον ὁ διδάσκαλος τῆς τέχνης ἥτις ἡσκεῖτο εἰς τὸ θέατρον τοῦτο; τὸ δὲ ἀκμὴν ἵσταται δηλοῦ προφανῶς ὅτι τὸ θέατρον τοῦτο, ἢ ἄλλο τι οἰκοδόμημα παρὰ αὐτὸ, ἀντ' αὐτοῦ ἐκλαμβανόμενον, ἵστατο ἔτι καταφανὲς, ἐκτὸς ἀν δίδεται τὸ δονομα τοῦτο εἰς τὴν εἰσέτην ὑφισταμένην σοὰν τοῦ Εὔμενους. Πρὸς μεσημβρίαν αὐτοῦ ὑπάρχει τὸ διδασκαλεῖον τοῦ Ἀριστοφάνους, ἵσως μέρος τι τοῦ ἱεροῦ τοῦ ἐν Λίμναις Διονύσου, κατὰ τὴν θέσιν τοῦ νῦν στρατιωτικοῦ νοσοκομείου, εἰς τοῦ ὅποιου τὰ θεμέλια εὑρέθη καὶ μέγα ψηφιδωτὸν ἐπίπεδον.

Ανατολικῶς, προσθέτει αὐτοῦ [τοῦ θεάτρου] ἵσαται ἀκμὴν ὁ λύχνος τοῦ Δημοσθένους, ως ἀκόμη μέχρι καὶ τῆς σήμερον ἐκαλεῖτο τὸ χορηγικὸν μνημεῖον τοῦ Λιστικράτους. Ἐκεῖθεν προβαίνων πρὸς τὴν πύλην τοῦ Ἀδριανοῦ, ἀναφέρει ὁ τοπογράφος μας διάφορα μνημένα ὑπὸ παραδόξους παραμορφωμένα ἐπωνυμίας, δυσμάντευτα δὲ ως ἐκ τούτου. Ἐν ἑξ αὐτῶν εἶναι ἵσως τὸ πρυτανεῖον, τοῦ ὅποιου λείψανα ὑποτίθενται τὰ εἰσέτη κατὰ τὴν οἰκίαν τοῦ Κ. Γαστάρεως σωζόμενα. Τὸ μέγιστον βαλανεῖον εἶναι πιθανῶς τὸ εἰσέτι ως τοιοῦτον χρησιμεῦον, εἰς τὸ ὅποιον εὑρέθη πρότινων ἐτῶν ἐπιγραφὴ πραγματευομένη περὶ τῆς ἴδιοκτησίας τοῦ Δηλίου Ἀπόλλωνος, ἥτις ἀναφέρει καὶ βαλανεῖον [1]. Ἀλλὰ πρὸς νότον τούτου ἦτον, λέγει, ἡ μεγάλη

(1) Ἡ ρίζα τῆς νέας λέξεως ἀκόμη, ἀκόμην.

(1) Βοϊκ. πραγμ. τῆς ἀκαδ. τοῦ Βερολ. 1834.

ἀγορὰ, καὶ μετὰ ταῦτα ἐπιφέρονται συγκεχυμένα τινὰ καὶ δυσκατάληπτα ἔξ αἰτίας καὶ τῆς ἐλλείψεως ἐνὸς στίχου, περὶ τίνος πύλης νοτίδος, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἦσαν πλεῦστα τε μὲν η, καὶ πρὸς τῆς φλιάς αὐτῆς, [ἴσως εἰς τὸ ἀνώφλιον], ἐπειργασμένοι ἄνδρες. Ἐκεῖ ἥτον καὶ ἄλλο λουτρόν. Ἐξ ὅλων τούτων συμπεραίνομεν μόνον ὅτι ἐσώζετο τότε κατὰ τὸ μέρος τοῦτο τῆς πόλεως οἰκοδόμημά τι ἀρχαῖον μὲ ἀνάγλυφα, ίσως ὁ ναὸς τοῦ Σεράπιδος ἢ τῆς Εἰλιθυίας, τὸ ὅποιον ἐξέλιπεν ἔκτοτε, ἔκτὸς ἀν ἥτον αὐτὸ ἐκεῖνο τοῦ ὅποίου λείφανά τινα σώζονται ἀκόμη ἀνατολικῶς τοῦ μνημείου τοῦ Αυστεράτους.

Περὶ τοῦ Ὀλυμπίου δὲν μᾶς διδάσκει οὐδὲν νέον, ἔκτὸς ὅτι εἶχε τότε πλείστους κλονας. "Οτι φοιδομήθη ὑπὸ δώδεκα βασιλέων εἶναι ἔκφρασις ὑπερβολικὴ δηλοῦσα τῆς ἐργασίας, τὴν παράτασιν καὶ τὸ μέγεθος, καὶ δὲν ἀναφέρεται βεβαίως εἰς τοὺς συμμάχους τοῦ Αὐγούστου τοὺς ἀναλαβόντας τῆς οἰκοδομῆς τὴν ἀποπεράτωσιν [1], διότι οὐδὲν κοινὸν μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν τὴν ἀκρανοῖς μη σάντων.

Κατὰ τὸν Ἰλισσὸν ἥτον βασιλικὸς οἶκος εἰς ὃ γε εὐωχεῖτο ὁ Δοὺξ, ίσως ἐντὸς τῆς νήσου ὃπου ἥτον ὁ ναὸς τῆς Δήμητρος ἄλλοτε, ἢ ίσως ὑπὲρ τὴν γέφυραν, ὃπου ἥτον τὸ τέμενος τῶν Ἰλιστιάδων μουσῶν, τοῦ ὅποίου ἐφαίνοντο λείφανα ἐπὶ Οὔηλέρου, καὶ τὸ ὅποιον σημειοῦ ὑπ' ἄλλο ὄνομα ὁ Γουϊλετιέρος ὡς ὑφιστάμενον ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του. Τὸ δὲ τέμενος τῆς "Ηρας εἶναι ὁ Ἰωνικὸς ναὸς πέραν τοῦ Ἰλισσοῦ, περὶ τοῦ ὅποίου ὠμιλήσαμεν ἀνωτέρω.

"Ἐκ τῆς περιγραφῆς τοῦ σταδίου, τὸ ὅποιον ὀνομάζει Θέατρον, δηλοῦται ὅτι αἱ μαρμάρινοι ἔδραι [100 κατὰ τὸν ἀνώνυμον] μὲ τὰς ὄπαλας ἐκοσμοῦσσι, ἵσαν ἔκτοτε ἀφηρημέναι εἰς τὴν ἐκτίμησιν τοῦ μήκους, φυσικῷ τῷ λόγῳ δὲν εἶναι ἀκριβής.

"Ἐξελθὼν τῆς πόλεως διὰ τῆς Νοτίδος πύλης, [κατὰ τὴν οἰκίαν ίσως τοῦ Κ. Μακρυγιάνη] καὶ διατρέξας τὰ

1) Sueton. Octav. 6θ.

{ΤΟΜ. Γ'. ΦΥΛ. Α'}

έκτος αὐτῆς μέχρι τοῦ σταδίου, ἐπιστρέφει εἰς αὐτὴν διὰ τῆς ἀνατολικῆς πύλης. Πρέπει νὰ σημειώσωμεν ὅτι αἱ Ἀθῆναι ἦσαν ἀτείχιστοι κατὰ τὸν μεσαιῶνα, καὶ ἐτειχίσθησαν μόνον κατὰ τὸ 1771, ὥστε ὁμιλῶν περὶ πύλης ὁ ἀνώνυμος ἐννοεῖ βεβαίως εἴσοδον πρωτίστην τινὸς ὁδοῦ τῆς πόλεως ἀνατολικῶς, ἡ ὥσπου ἐκτίσθη μετὰ ταῦτα ἡ Βουβούνιστρα, ἡ βορείως τῆς γεφύρας, ὥσπου ὁ Χάνδλερος εἰχειν ἵδη θολωτὴν δίοδον, τὴν ὁπεζαν εἰχειν ἐκλάβει ὡς λείψαντον τείχους μοναστηρίου [1]. "Αμα εἰσερχόμενος εὑρίσκει ἄλλην ἀγορὰν καὶ ὑπὸ τὸ δύνομα τοῦτο ἐννοεῖ ἵσως πλατείαν, καὶ δύω ὑδραγωγεῖα τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος, ἐννοῶν ἀναμφιβόλως δύω τμήματα τοῦ ὑδραγωγείου τὸ ὅποιον φωδόμησεν ὁ Ἀδριανὸς καὶ ὁ Ἀντωνίνος Πλος, τοῦ ὅποιον σώζονται ἀκόμη τινὰ λείψανα κατὰ τὸν Λυκαβηττὸν, καὶ τοῦ ὅποιον ὁ Οὐνήλερος καὶ ὁ Χάνδλερ εἰχον ἴδει δύω τοσήλας μὲ τὸ ἐπιστήλιον φέρον ἐπιγραφήν. Τὸ ἥμισυ τοῦ ἐπιστηλίου τούτου ἔχαθη, τὸ δὲ ἄλλο ἥμισυ εἰχε τεθῆ κατὰ τὸ 1771 ὡς ἀνώφλοιον τῆς Βουβούνιστρας πύλης, καὶ κεῖται ἥδη ἀπέναντι τῶν ἀνακτόρων ἡ ὅλη ἐπιγραφὴ, ὡς ἀντεγράφη ὅταν ἦτον ἀκεραία, εἰχειν οὕτως,

IMP. CAESAR. T. AELIUS. [HADRIANVS. ANTONINVS.]

AVG. PIVS. COS. III. TRIB. POT. II. P. P. AQVAE-DVCTVM.

IN. NOVIS. (ATHENIS. COEPTVM. A. DIVO. HADRIANO.

PATRE. SVO)
CONSVMMAVIT. (DEDICAVITQVE.)

ai δὲ λέξεις [IMP. CAESAR. παρέπεισαν τὸν τοπογράφον μας νὰ νομίσῃ ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος. Εἰς τὴν βόρειον πύλην, τὸ πρὸς τὰ Πατίσια μέρος τῆς πόλεως λέγει ὅτι ἐστὶ καὶ ἄλλο ὑδραγωγεῖον, τὸ ὅποιον θέλει λειπτὸν ργημα τοῦ Θησέως. Μετὰ ταῦτα ἐπιφέρει πολλὰ καὶ συγχρημένα περὶ τοῦ ὅτι ὁ Κέκρωψ ἐκόσμησε, περιετείχε-

σεν, ἐλιθόστρωσεν, ἔχρυσωσε καὶ ὠνδμασε τὰς Ἀθήνας,
ἥ ἵσως τὴν Ἀκρόπολιν [;] ἐπικαλούμενος μάρτυρας τὸν
Ἡρόδοτον καὶ τὸν ὑπερβόρειον Ἀβαριν.

Εἰσερχόμενος εἰς τὴν ἀκρόπολιν εὐρίσκει μικρὸν διδα-
σκαλεῖον τῷ Μουσικῷ τὸ ὄποιον συνέστησεν
Πυθαγόρας ὁ Σάμιος. Τπὸ τὴν παράδοξον ταύτην
ἐπωνυμίαν ἐννοεῖ ἀναμφιβόλως τὸν ναὸν τῆς Νίκης, ὅστις
ἐπὶ Σπάλην καὶ Οὐνδέρου, καὶ ἐπομένως μέχρι τοῦ 1889 ἵσα-
το ἀκόμη ὀρθός, κατηδαφίσθη δὲ μετὰ ταῦτα καὶ συμπε-
ριελήφθη εἰς Ὁθωμανικὸν κανονοστάσιον, καὶ ἀνευρεθεὶς
πάλιν κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῶν 1835 ἀνηγέρθη ὑπὸ τῆς
ἐνεστώσης κυβερνήσεως. Ἀντικρυαύτοῦ ἥτον μέγιστον πα-
λάτιον, τὸ ὄποιον, καθ' ὃσον ἔξαγεται ἀπὸ τὸ ἐνταῦθα κε-
κολωβωμένον κείμενον, εἶχε πολλοὺς κλονας, καὶ ἀκόμη καὶ
ὅροφήν τὸ παλάτιον τοῦτο ἥτον ἀναμφιβόλως τὰ προπύ-
λαια, τὰ ὅποια ὁ Γουϊλετιέρος ὀνομάζει ὄπλοστάσιον
τοῦ Λυκούργου τοῦ Λυκόφρονος, καὶ ὅπου εἶχον τὰ ἀνά-
κτορά των οἱ Δοῦκες τῶν Ἀθηνῶν φαίνεται δὲ ἐκ τῆς πε-
γγροφῆς του ὅτι τότε εἶχον τὴν ὄροφήν των ἀκόμη. Πρὸς τὸ
βόρειον ὑπῆρχε, λέγει, πᾶσα καγγελαρία, ἐκ μαρμάρου
καὶ κιόνων, καὶ αὐτὴ ἥτον ἡ πινακοθήκη ἀλλὰ κατὰ νότον
περιγράφει λαμπρὰν στοὰν μὲν παντοῖα καὶ ποικίλα κο-
σμήματα, καὶ αὐτὴ δὲν ἥτον βεβαίως ἡ νοτία πτέρυξ τῶν
προπυλαίων, ἥτις ἥτον κεκαλυμμένη κατὰ τὸ μέγιστον μέ-
ρος ἀπὸ τὸν εἰσέτι ὑφιστάμενον πύργον. Πρέπει ἐπομένως
νὰ ὑποτεθῇ ἵσως ὅτι ἀντὶ νότον ἔγγραφεν ἡ ἐννόει ὁ ἀνώ-
νυμος νῶτον, καὶ ὅτι διὰ τῶν ὑπερβολικῶν του ἐκφράσε-
ων ἡξίοι νὰ περιγράψῃ τὸ ἐρέχθεισν, τὸ ὄποιον ἄλλως δὲν
ἀναφέρει ἄλλαχον που ἀντικρυσ αὐτοῦ ἦκ μαζε, λέγει,
[ἵσως ἐννοῶν ὅτι ἐπ' αὐτοῦ ἥτον κατεστραμμένον] τὸ τῶν
ἐπικουρείων διδασκαλεῖον: διὰ τοῦ δινόματος τούτου ἐννοεῖ
ἵσως τὸν ἀνατολικῶν τοῦ Παρθενῶνος ἄλλοτε ἰστάμενον
ναὸν τῆς Ρώμης καὶ τοῦ Αὐγούστου, τοῦ ὄποιού εὑρέθησαν
διάφορα λείψανα ἐπιτοπίως ἢ δυτικῶς αὐτοῦ κείμενον
ναὸν τῆς Βραυρωνίας Ἀρτέμιδος, τοῦ ὄποιοῦ πολλὰ σώζον-

ταὶ μέρη καὶ τὸν ὄποιον οἱ λίθοι ἔχρησίμευσαν πιθανῶς εἰς οἰκοδομὴν τοῦ Οθωμανικοῦ μιναρὲ εἰς τὸν Παρθενῶνα. (1)

Τέλος ἐπισφραγίζει τὴν ἕκθεσίν του διὰ περιγραφῆς τοῦ Παρθενῶνος, τὸν ὄποιον ὀνομάζει ναὸν τῆς Θεομήτορος, τοὺς ὄποιους ἐπομένως δὲν εἶχον εἰσέτι λάβει κατοχὴν οἱ Οθωμανοὶ διὰ νὰ τὸν μεταβάλουν εἰς ἴδιον τῶν προσκύνημα. Αἱ ιστορικαὶ του περὶ αὐτοῦ γνώσεις τὸν διδάσκουν ὅτι φόκοδομήθη ἀπὸ τὸν Ἀπολλῶν καὶ Εὐλόγιον (ἀντὶ Ἰκτίνου καὶ Καλλικράτους). Ἰσως εἰναι τὰ ὀνόματα ταῦτα τὰ τῶν Χριστιανῶν ἀρχιτεκτόνων οἵτινες μετεποίησαν τὸν ναὸν εἰς ἐκκλησίαν, διότι εἴναι ἀπίθανον νὰ τὰ ἐπλασεν. Ὅτι δὲ ὁ Παρθενῶν ἥτον ναὸς τοῦ Ἀγγώστου Θεοῦ [2] ἥτον κοινὴ ἰδέα εἰς τὸν μεσαιώνα, πηγάζουσα ἀπὸ τὸν λόγον τοῦ Παύλου, ὅτι “διερχόμενος τὰ σεβάσματα τῶν Ἀθηναίων, εὑρε καὶ βωμὸν, ἐνῳ φέρεγέγραπτο, Ἀγνώστῳ Θεῷ [3], ἐννοῶν ἵσως τὸν βωμὸν τοῦ Ἀγγώστου, Θεοῦ δισις ὑπῆρχε κατὰ τὸν Παυσανίαν εἰς τὸν Φαληρὸν μόνον. Ἀλλ’ ἡ κατὰ διάνοιαν προσήρτων τὸ ρῆτὸν τοῦτο τοῦ Ἀποστόλου, οἱ μεταγενέστεροι Ἀθηναῖοι εἰς ἔν τι τῶν πολυτελεστάτων οἰκοδομημάτων τῆς πόλεως των, ἡ ὡς ὁ Γοιιλετιέρος ὅμολογει [4] οἱ ἀρχαιότεροι χριστιανοὶ εἶχον τῷ ὄντι ἀφιερώσει τὸν ναὸν τοῦτον, ἐπιγράψαντες πραγματικῶς αὐτὸν εἰς τὸν Ἀγγώστου Θεὸν κατὰ τὸν τρίτον, ἡ μᾶλλον κατὰ τὸν πέμπτον αἰώνα.

Περιγράφει δὲ ὁ ἀνώνυμος τὸν ναὸν ὄποιος ἥτον ὡς ἐκκλησία. Μεταξὺ, λέγει, τῶν δύω κιόνων εἶχε πλαγίωσιν καὶ αὕτη ἥτον ἡ τοῦ ἱεροῦ μεταξὺ τῶν δύω μεσαίων στηλῶν τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς, ἥτις ἀκόμη καὶ σήμερον φαίνεται τὴν ὥραίν την πύλην καὶ τὸ ἄγιον βῆμα θέλει ἐστραμμένον

(1) Ρόσι, lettre a M. le chev. Thierseh. (Athl. 1839) Σ. 16.

(2) Οὗτω τὸν ὀνομάζουν καὶ ὁ Καβασίλας καὶ ὁ Γοιιλετιέρος. δὲ Ζυγομαλᾶς, Πάνθεον.

(3) Πρ. Απος.

(4) Guilletière Σ, 193.

πρὸς λιβαν, καὶ τοῦτο εἶναι ἐσφαλμένον ἀναμφιβόλως, διότι τὸ ἱερὸν ἥτον κ' ἔχρεώστει νὰ εἴναι πρὸς ἀνατολάς. Μετὰ ταῦτα ἐπεται κενὸν, καὶ ἡ συλλαβὴ Ἡρὰ σ εἴναι ἵσως Ἡρύνος, καὶ ἐννοεῖ τὸν ώραιὸν τοῦ ἐπισκόπου Ἡρόνον τὸν ὄποιον ἀναφέρουν ὁ Γουϊλετιέρος, ὁ Σπάν καὶ ὁ Οὐγλέρος [1] καὶ δμως εὑρέθη πάλιν κατὰ τὸ 1836. μετὰ ταῦτα περιγράφει ἀσάφως τὸ ἔνδον τοῦ ναοῦ, ἀναφέρων στήλας πεποιημένας μὲ κιονόκρανα παριστῶντα φύλλα φοίνικος· αὗται στηρίζονται δοκοὺς, ἐπὶ τῶν ὄποιων εἴναι πλάκες κακολαμμέναι [^πΙσως κεκολλημέναι] μὲ κυρτώσεις εἰς ὁροφῆς ὁμοίωμα ἑκτὸς δὲ τούτων στηρίζεται καὶ ώραιὸς τις τοῦχος ὑπὸ κιόνων. Ἡ περιγραφὴ αὕτη εἶναι ἐλλειπτὴς καὶ ὁ ἐκδότης τὴν ἀναπληροῦ ἐκ τῶν περιηγήσεων τοῦ Σπάν καὶ Οὐγλέρου, οἵτινες Ἰδον τὸν ναὸν πρὸ τοῦ ἐνετικοῦ καταβομβισμοῦ, καὶ ἐπομένως εἰς ἦν σχεδὸν στάσιν τὸν εἶχεν ἰδῆς ὁ ἀνώνυμος. Οἱ περιηγηταὶ εἰσῆλθον δυτικῶς εἰς αὐτὸν διὰ τῆς θύρας τοῦ ὀπισθοδόμου, τὴν ὄποιαν οἱ χριστιανοὶ εἶχον σμικρύνει, ως μέχρι τοῦδε φαινεται, διὶ ἐπιθέσεως προσθέτων πλακῶν. Ἐδὼ εὗρον θάλαμον 40 ποδῶν μῆκος ἔχοντα, τὸν ἀρχαῖον ὀπισθόδομον, τὸν ὄποιον αὐτὸν ἀποκαλοῦν πρόναον. Οἱ διαιρῶν αὐτὸν ἀπὸ τὸ ἄδυτον τοῦχος ὑφίστατο σῶος.

Οἱ ὀπισθόδομοι εἶχε τὴν ἀρχαίαν τοῦ ὄροφήν ταύτην ἐστήριξον αἱ στήλαι τῶν ὄποιων φαίνονται τὰ ἵχνη ἀκόμη· ἀλλ' ὁ μὲν Σπάν δὲν τὰς ἀναφέρει, ὁ δὲ Οὐγλέρος τὰς λέγει κατὰ λάθος ἔξ, ἐπιφέρων ὅτι οἱ Οθωμανοὶ εἶχον ἀντικαταστήσει τὴν μίαν διὰ τειχίσματος· ἐκ τοῦ ὀπισθοδόμου εἰσῆλθον εἰς τὸν ναὸν διὰ θύρας κατατασκευασθείσης ὑπὸ τῶν χριστιανικῶν, τῆς ὄποιας φαίνονται ἀκόμη τὰ ἵχνη, καὶ τὴν ὄποιαν καὶ αὐτοὶ καὶ ὁ Βροινζέδος θεωροῦν ἐσφαλμένως ως ἀρχαίαν, διότι τὸ πάλαι ὁ ὀπισθόδομος εἶχε μίαν μόνην πύλην ἐσφραγισμένην ἀπὸ τοὺς ταμίας, καὶ περιεῖχε τοὺς θησαυροὺς τοῦ ναοῦ, οὐχὶ δὲ καὶ τὰ ἵερὰ σκεύη

(1) Γουϊλ. Σ. 200. Σπάν 2. Σ. 119. Οὐγλέρ.

τὰ ὁποῖα διετηροῦντο εἰς τὸν πρόναον. Γενικῶς τὸ μέρος τοῦτο τοῦ ναοῦ ἐκλαμβάνεται ως ὑπαιθρον ὑπὸ τῶν ἀρχαιολόγων ἀλλὰ πρῶτον εἶναι ἀναπόδεικτον ἢν ὑπῆρχον ναοὶ ὑπαιθροι· δεύτερον εἶναι ἀπίθανον ὅτι τὸ μέγα χρυσοῦν καὶ ἐλεφάντινον ἄγαλμα, καὶ τὰ τόσα ἀναθήματα ἥθελον μένει ἀκάλυπτα πρὸς ἄνεμον καὶ βροχὴν. Τὸ μέρος τοῦτο ἐπὶ χριστιανῶν ἐφωτίζετο ἀπὸ μόνην τὴν θύραν, ἀπὸ μικράς τινας διπάς τὰς ὁποίας ἥνοιξαν εἰς τὰ τείχη, καὶ ἀπὸ διαφανῆ τινα μάρμαρα τὰ ὁποῖα προσήρμοσαν εἰς τὸ ἱερὸν, κατέχον τὴν θέσιν τῆς θύρας τοῦ προνάου [1].

Ἡ δροφὴ τοῦ ναοῦ [εἴτε ἐκάλυπτεν αὐτὸν ὄλσκλήρως τὸ πάλαι, εἴτε καλύπτουσα πέριξ τὸ ἴδιως λεγόμενον ἐκ ατόμπεδον, κατέλιπεν ὑπαιθρον τὸν ἴδιως λεγόμενον Παρθενῶνα ἢ τὸ μέρος ὃπου ἴστατο τὸ ἄγαλμα] ἐσηρίζετο εἰς διπλῆν ἐπάλληλον σειρὰν στηλῶν, ὡν ἢ κατωτέρα ἐξ εἰκοσιδύνῳ, ἢ δὲ ἀνωτέρα ἐξ εἰκοσιτριῶν, διότι ἀφηρέθη μία διὰ ν' ἀφήτη ἐλευθέραν τὴν εἴσοδον ἐκ τοῦ διπισθοδόμου τὸ πάλαι ἴσταντο περὶ τὸ ἄγαλμα τῆς Θεᾶς 16 στῆλαι, εἰς τὰς τρεῖς πλευρὰς μόνον, ἀφήνουσαι τὴν τετάρτην πρὸς ἀνατολὰς ἐλευθέραν διὰ τὴν ἐκ τοῦ προνάου εἴσοδον· ὁ ἐκδότης ὑποθέτει ὅτι οἱ μετασχηματίσαντες τὸν ναὸν εἰς ἐκκλησίαν ἀφήρεσαν τὰς στήλας ὅλας ταύτας καὶ τὰς ἐπ' αὐτῶν, μετέβαλον τὴν τάξιν καὶ τὴν θέσιν των, καὶ ἀντὶ τῶν 16 προσέθεντο 22· ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀπλούσερον νὰ ὑποτεθῇ ὅτι ἀπλῶς καὶ μόνον ἀφήρεσαν τὸν τοῦχον ὄστις διήρει τὸ ἐκατόμπεδον ἀπὸ τὸν πρόναον, διὰ νὰ αὐξήσουν τὴν ἐκκλησίαν, ὅτι τὰ μάρμαρα αὐτοῦ μετεχειρίσθησαν εἰς οἰκοδομὴν τοῦ ἱεροῦ, καὶ ὅτι ὑπῆρχον καὶ εἰς τὸν πρόναον 6 ἀκόμη στῆλαι δύο ἐκατέροθεν [πλὴν τῆς δυτικῆς πλευρᾶς] αἵτινες μετὰ τῶν 16 τοῦ ἐκατομπέδου ἀπετέλεσαν τὰς 22; αἱ κεφαλαὶ κιόνων αἱ εἰς σχῆμα φοίνικος, αἱ μεταπεποιημέναι τοῦ ἀνωμύμου

(1) Spohn, 2. S. 116. Wheler, S. 363.

εἶναι βεβαίως αἱ τέσσαρες κορινθιακαὶ στῆλαι αἱ ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν περὶ τὴν ἀγίαν τράπεζαν τεθένται [1].

Τὰ δύο ἄλλα ἀποσπάσματα τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ναυπλιέως Ζυγομαλᾶ καὶ τοῦ Καβασίλα περιέχουν δλίγα ἄξια λόγου. Ὁ πρῶτος θαυμάζει τὰς γλυφὰς τοῦ Παρθενῶνος, καὶ ἵδιας τοὺς εἰς τὸ δυτικὸν ἀέτωμα δύο ἵππους τῆς Ἀθηνᾶς, τόντος ὁποίους ἀποδίδει ἀντὶ τοῦ Φειδίου εἰς τὸν Πραξιτέλη. Περὶ τῆς Ἰλιθερᾶς τύχης τῶν γλυφῶν τοῦ Παρθενῶνος ἐν γένει καὶ ἵδιας τῶν ἵππων τούτων ἔδει Λείκιον καὶ Βροινστέδον [2]. Κατὰ τὰς ἐσχάτας δὲ ἀνασκαφὰς εὑρέθησαν αὐτῶν αἱ κεφαλαὶ μόνον καὶ τμήματα τῶν σκελῶν. Μετὰ ταῦτα περιγράφει τὸν κατάντικρυ βούνον, τὸν ὃποιον ὀνομάζει κῆπον τοῦ Ἀδώνιδος, ἐπωνυμίαν τὴν ὃποίαν φαίνεται ὅτι οἰκειοθελῶς τὸν δίδει ώς φόρον τοῦ θαυμασμοῦ του. Εἶναι δὲ ἀναμφισβητήτως αὐτὸς ὁ Ἄρτης. Κατὰ τὸν ἐκδότην ὀνομάσθη τὸ ὅρος τοῦτο ὑπὸ τῶν Τούρκων Δελλὶ Δάγη, καὶ μετεφράσθη ὑπὸ τῶν νεωτέρων Ἐλλήνων Τρελοβούνι, καὶ ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν Μόντε Μάττο. Νομίζομεν ὅτι τὸ ἐναντίον συνέβη. Οἱ Ἰταλοὶ ἐπρόφερον τὸν Ἄρτην, Μάττο, οἱ "Ἐλληνες μετέφρασαν τοῦτο εἰς Τρελοβούνι, καὶ ἐξ αὐτῶν οἱ Τούρκοι εἰς Δελλὶ Δάγη. Περὶ τῆς μουσικότητος τῶν Ἀθηναίων δὲν δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ώς ἐκ τῆς παρούσης καταστάσεως τῆς μουσικῆς παρ' αὐτοῖς.

Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Καβασίλα εἶναι ἵδιας περίεργος διὰ τὰς παρατηρήσεις της περὶ τῆς ἐκτάσεως τῆς πόλεως, τῆς διαιρέσεως καὶ τοῦ πληθυσμοῦ αὐτῆς. Τὴν διαιρεῖ εἰς τὴν ἀκρόπολιν, οἰκουμένην ὑπὸ Ἰσμαηλιτῶν, εἰς τὸ ἀναμεταξὺ, τὸ περὶ τὴν ἀκρόπολιν ἵσως καὶ κάτω αὐτῆς πρὸς δυσμὰς καὶ ἄρκτον, καὶ τὸ ἐξώτερον, τὸ πρὸς τὴν σημερινὴν πλάκαν, διώτι πρὸς ἐκεῖνο τὸ μέρος θέτει τὸν ναὸν τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς [Βασιλειον], τοῦ ὅποίου πύλην ὁν-

(1) Spon 2, σ. 112. Wheler, σ. 363.

(1) Leack. topogr. Εἰσαγ. σ. 27. Broensted Voy σ. 185.

μάζει τὴν στοὰν τοῦ Ἀνδριανοῦ ἐκ τῶν διδομένων δὲ τούτων δὲν ἔξαγεται διόλου ἀσφαλῶς ὅτι ἡ πόλις φέκεντο τότε καὶ μέχρι τοῦ ναοῦ αὐτοῦ, ὅπου οὔτε ἔχη οἰκιῶν φαίνονται διόλου τὴν σήμερον. Ἡ ἑκτίμησις τῆς περιφερείας εἰς ἔξη ἡ ἐπτά μίλια δὲν ἥτον ἀκριβής βεβαίως· ὁ δὲ πληθυσμὸς φαίνεται καὶ αὐτὸς ὑπερβολικὸς, ἑκτὸς ἐὰν ἐνροή τοὺς ἄρρενας πάσης ἡλικίας. Ἄλλα καὶ τότε ἡλαττώθη οὐκ ὀλίγον μέχρι τοῦ τέλους τῆς Τουρκοκρατίας, ως ἐλαττοῦται πινταχοῦ τῆς Τουρκικῆς ἐπικρατείας. Αἱ περὶ τῆς γλώσσης παρατηρήσεις του δὲν εἶναι ἐμβριθεῖς οὐδὲ ἀκριβεῖς, ως ἐκ πρώτης ὅψεως φαίνεται.

Τοιαῦται εἶναι αἱ περιγραφαὶ τὰς ὅποιας τρεῖς διάφοροι αὐτόπται δίδουν περὶ τῆς τοπογραφικῆς καταστάσεως τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς παχυλοτέρας ἀμαθείας. Ἄλλ' ὅσον παραμορφωμένα καὶ ἀν εἶναι τὰ ὄνόματα, ὅσον ἀνεπιτήδειος ὁ τρόπος τοῦ ὀδηγεῖν τὸν ἀναγνώστην, καὶ ὅσον ἀτελῆς ἡ περιγραφὴ, ἔξαγεται μολοντοῦτο ως συμπέρασμα γενικὸν ἔξη αὐτῶν ὅτι πρὸ δύω αἰώνων ἐσώζοντο πολλὰ πολύτιμα τῆς ἀρχαιότητος λείψανα, τὰ ὅποια κατεβρόχθισεν ἡ βαρβαρότης καὶ ἡ τυραννία εἰς τὸ σύντομον τοῦτο διαστῆμα.